

بوستان به مثابه حوزه عمومی: ارزیابی تأثیرات اجتماعی احداث بوستان سادات در منطقه ۱۲ شهرداری تهران*

هادی درویشی

دانشجوی دکتری علوم اجتماعی، گرایش بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشگاه مازندران
hadidarvishi26@gmail.com

سمیه مؤمنی

دانشجوی دکتری علوم اجتماعی، گرایش جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشگاه تهران
somayehmomeni@ut.ac.ir

انسیه ذوقی فرد

کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه الزهرا
ezf6683@gmail.com

چکیده

مدیریت شهری منطقه ۱۲ شهرداری تهران برای فضای ۲۰۱۲ مترمربعی در محله دروازه شمیران، ساخت بوستان، میدان میوه و تره‌بار و فودکورت را به عنوان سه گزینه پیشنهادی مدنظر دارد. این مقاله می‌کوشد ضمن نیازسنجی از ساکنان محله، امکان‌سنجی ساخت هر یک از پروژه‌ها را از حیث پیامدهای اجتماعی و فرهنگی بررسی نماید. برای نیل به این مقصود با توجه به جمعیت ۳۳۲۹۷ نفری محله و استفاده از فرمول کوکران، پیمایشی در میان ۳۸۷ نفر انجام گرفت و با ۱۱ نفر از مدیران محلی و منطقه‌ای مصاحبه انجام گرفت. برای نیازسنجی و امکان‌سنجی پروژه‌ها از چارچوب نظری توسعه پایدار شهری با تکیه بر مفهوم حوزه عمومی استفاده شد. پس از بررسی، این نتیجه به دست آمد که با توجه به اهمیت حوزه عمومی و نیاز مبرم محله دروازه شمیران به آن، ساخت بوستان در مکان مدنظر باید نسبت به دو گزینه دیگر یعنی میدان میوه و تره‌بار و فودکورت در اولویت قرار گیرد. نتیجه دیگر اینکه با توجه به تقسیم‌بندی تهران به محلات مختلف و سیاست محله‌محوری در مدیریت شهری تهران، در اختیار قرار دادن خدمات شهری بر مبنای محله است، در حالی که به نظر می‌رسد معیار «محله‌محوری» در ارائه خدمات شهری باید به معیار «فاصله» و «جمعیت» تغییر داده شود. در پایان، برای استفاده بهتر از بوستان و در راستای تعریف آن به عنوان حوزه عمومی، پیشنهادهایی چون احداث موزه تاریخی در محل بوستان و احیای آسیاب والی واقع در محله ارائه شده است.

واژه‌های کلیدی: توسعه پایدار شهری، حوزه عمومی، بوستان، ارزیابی تأثیرات اجتماعی (اتا) و محله دروازه شمیران.

* این مقاله از طرح «ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی پروژه احداث بوستان سادات» (که مهر ماه ۱۳۹۶ تا اسفند ماه ۱۳۹۷ تحت حمایت اداره کل مطالعات اجتماعی شهرداری تهران انجام شده) استخراج شده است.

مقدمه

در دیدگاه جامعه‌شناسی توسعه، شهر به عنوان یکی از بسترهای توسعه جوامع بررسی می‌شود. این در حالی است که در طول سالیان پس از شهرنشینی و آغاز فرایند توسعه صنعتی و اقتصادی، هر دو مفهوم دستخوش دگرگونی و بازتعریف شده است.

روزگاری که توسعه در مقوله‌های اقتصادی و آمار پیشرفت‌های تولیدی و صنعتی خلاصه می‌شد، خیلی زود به سرآمد و ناکارآمدی‌های آن به مثابه رشد اقتصادی، کم‌کم پدیدار شد. «وجود بیش از یک میلیارد نفر فقیر در جهان که به منابع، آموزش، بهداشت، زیرساخت‌ها و... که برای بهبود وضع زندگی ضروری است، دسترسی ندارند و به هم ریختن تعادل اکوسیستم به دلیل استفاده بی‌رویه از منابع طبیعی و مصرف بی‌اندازه منابع، به ویژه منابع تجدیدنپذیر» (زاهدی و نجفی، ۱۳۸۵: ۴۴)، نتیجه چنین رویکردی به توسعه، افزایش نابرابری و در معرض تهدید قرار گرفتن منابع کره زمین بود، به گونه‌ای که «به تعبیر جولوس ناپرره - سیاست‌مدار آفریقایی - گویی از گاو زمین، خون دوشیده می‌شود و مسلماً این گرفتاری ایجاد خواهد کرد» (فاضلی، ۱۳۹۱: ۳۷). پیامدهای مخرب توسعه اقتصادی بدون توجه به سایر ابعاد توسعه به ویرانی‌های زیست‌محیطی ختم نشد و به بسیاری از حوزه‌های مهم زندگی انسان چون روابط اجتماعی، عدالت اجتماعی، عدالت جنسیتی، آموزش و پرورش، مسائل امنیتی و سیاسی و... نیز کشیده شد و «سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران را به این نتیجه رساند که برای ارزیابی طرح‌ها و سیاست‌ها باید به دنبال چیزی بیش از معیارهای تنگ‌نظرانه اقتصادی باشند» (بارج، ۱۳۹۱: ۴۵). بدین ترتیب نیاز به مطالعه آثار و پیامدهای پروژه‌های توسعه‌ای، بیش از پیش حس شد. هر چند از سال ۱۹۶۹، ارزیابی آثار محیط زیستی^۱ این پروژه‌ها در دستور کار قرار گرفته بود، پژوهش‌های جدی ارزیابی اجتماعی از سال ۱۹۸۱ و با پروژه بزرگ «پایش اثرات احداث نیروگاه حرارتی هانتلی در زلاند نو، پای تحلیل‌های اجتماعی را جدی‌تر از قبل به پروژه‌های توسعه‌ای باز کرد» (تیلور و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۷-۱۹). در همین رابطه، توسعه پایدار^۲ به عنوان یکی از اصلی‌ترین اهداف پروژه‌های ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی، رابطه تنگاتنگی با سرمایه اجتماعی دارد؛ به طوری که هم خود برای اجرایی شدن، متکی به سرمایه اجتماعی است و هم در صورت تحقق، سبب ارتقای سرمایه اجتماعی خواهد شد. با این تعریف از توسعه پایدار می‌توان از جنبه

1- Environment Impact Assessment (EIA)

2- Sustainable Development

ارتباطات میان انسان‌ها به این مقوله نگریست. «توسعه پایدار، تأیید این نکته است که انسان بودن فقط به واسطه در کنار دیگران بودن امکان پذیر است و این مستلزم تقویت و به کارگیری سرمایه اجتماعی است» (فاضلی، ۱۳۹۱: ۴۱). انسان‌ها برای برقراری ارتباط با یکدیگر، نیازمند فضایی مشترکند. این فضای مشترک که در نظریه‌های فیلسوف و جامعه‌شناس بزرگ انتقادی، یورگن هابرماس^۱، حوزه عمومی نامیده می‌شود، بستری آزاد برای ایجاد ارتباط میان افراد جامعه است. از دید هابرماس، «شکل‌گیری حوزه عمومی^۲ بورژوازی، عمدتاً معلول گسترش فرهنگ بورژوازی به مرکزیت قهوه‌خانه‌ها، سالن‌های ادبی، انجمن‌های روشن‌فکری و رسانه‌های گروهی است» (جلایی پور و محمدی، ۱۳۹۲: ۲۴۴). حوزه عمومی می‌تواند پارک و بوستان، انجمن‌های داوطلبانه، میادین میوه و تره‌بار، کافی‌شاپ، قهوه‌خانه و به طور کلی هر فضایی باشد که افراد جامعه در آن با یکدیگر روبه‌رو شده، به تعامل می‌پردازند. از آنجا که فضاهای عمومی بسته به نوع خود، در عین برقراری بستر ارتباطات میان انسان‌ها و ارتقای سرمایه اجتماعی، سبب افزایش روحیه شادی و نشاط می‌شوند و محلی برای گذران اوقات فراغت‌اند، احداث آنها در کلان‌شهرهایی که با ساختمان‌های عمودی و رشد فردگرایی^۳ توسعه یافته، ضروری به نظر می‌رسد.

با توجه به رشد روزافزون نرخ جمعیت شهرها و نیاز بیشتر به فضاهای فرهنگی و تفریحی و همچنین در نظر داشتن فضا و امکانات محدود بافت‌های قدیمی شهر تهران و به‌ویژه محله دروازه شمیران، مسئله اصلی معطوف به پروژه احداث بوستان سادات، کمبود فضای سبز و فضای فرهنگی در منطقه بوده است. پروژه احداث بوستان سادات، از جمله اقداماتی است که می‌تواند ضمن افزایش سرانه فضای سبز و به دنبال آن افزایش زیبایی بصری، سبب افزایش احساس تعلق محله‌ای، جلوگیری از مهاجرت‌های اجباری و سفرهای درون‌شهری به مناطق دیگر برای دستیابی به امکانات مشابه، تبدیل به یک حوزه عمومی شود. برای نیل به این مقصود، نقشه‌های اولیه‌ای برای این مکان تهیه شده و کاربری‌های بوستان، بازار میوه و تره‌بار و فودکورت^۵ به عنوان گزینه‌های مدنظر مدیریت شهری، پیشنهاد شده است.

هدف مقاله حاضر این است که پس از بررسی جوانب مختلف طرح، پیشنهاد بهترین و بهینه‌ترین مدل برای احداث این مکان همراه با ارائه

1- Habermas

2- Public Sphere

3- Metropolis

4- Individualism

5- Food Court

کاربست با کمترین اثرات سوء فرهنگی و اجتماعی را با تأکید بر اهمیت حوزه عمومی داشته باشد.

مروری بر تحقیقات پیشین

تحقیقات داخلی را می‌توان در دو حوزه پژوهش‌هایی با موضوع ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی بوستان‌ها (مؤسسه فرهنگی هنری کانون رشد مدرسه فردا، ۱۳۹۱؛ مؤسسه مدیران فرهنگ و هنر، ۱۳۸۹؛ برغمندی، ۱۳۹۰؛ قادری، ۱۳۸۲؛ حبیب‌پور کتابی، ۱۳۹۰؛ غلامرضا کاشی و امیدی حسین آبادی، ۱۳۹۵؛ عقیلی، ۱۳۸۹؛ آقابابا، ۱۳۸۹ و صالحی فرد و علیزاده، ۱۳۸۶) و پژوهش‌هایی در حوزه فضاهای عمومی شهری (پورجعفر و پورجعفر، ۱۳۹۳؛ رفیعیان و دیگران، ۱۳۹۱ و سلطانی و نامداریان ۱۳۹۰) تقسیم‌بندی کرد.

مطالعات نام‌برده درباره بوستان‌ها، افزایش سرانه فضای سبز، کاهش آلودگی هوا، افزایش فضای ورزش شهروندان، ارتقای سطح سلامت روانی، افزایش حس تعلق محله‌ای و کاهش سفرهای درون شهری را از پیامدهای مثبت پارک‌ها و بوستان‌ها دانسته و کاهش امنیت گروه‌های در معرض آسیب، جرم‌خیز بودن فضاهای بوستان‌ها، محل خرید و فروش مواد مخدر، افزایش ترافیک، مشکلات محیط‌زیستی و بهداشتی، عدم بازدهی اقتصادی، مخروبه رهاشدن فضا پیش از اتمام پروژه و جابه‌جایی فضایی انحرافات را از پیامدهای منفی بوستان‌ها نام برده‌اند. ضمن آنکه برگزاری برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی، راه‌اندازی رستوران و بوفه، احداث سرای محله، در نظر گرفتن پارکینگ، تأمین روشنایی کافی، تأمین امنیت به وسیله نیروی انتظامی و نگهبان، مکان‌یابی صحیح برای احداث بوستان، در نظر گرفتن فضای سبز به مثابه فضای عمومی، مشارکت دادن مردم در محافظت از بوستان، ایجاد کاربری‌های جدید و نیازسنجی و نظرسنجی از اهالی محلات در زمینه بوستان را به عنوان راه‌کار ذکر کرده‌اند.

در زمینه تحقیقات مربوط به فضای عمومی نیز تحقق بیشتر مؤلفه‌های توسعه پایدار، ایجاد بستری برای تعاملات اجتماعی و گفت‌وگو و عقلانیت ارتباطی و کاهش سفرهای درون شهری به عنوان پیامدهای مثبت و مکان‌یابی نامناسب، نبود امنیت، هژمونی فرهنگ‌های آسیب‌زننده، تعاملات ناصحیح و زیان‌بار به عنوان پیامدهای منفی و همچنین احیای معماری ایرانی-اسلامی، کارایی و تناسب فضا با محیط پیرامونی استفاده از سبک معماری ایرانی-اسلامی، کارایی و تناسب فضا با محیط پیرامونی و فراهم آوردن راهی برای افزایش تعاملات اجتماعی، به عنوان راهکار پیشنهاد شده‌اند.

درباره اهمیت و تأثیرات احداث بوستان در ارتباط با مسئله مقاله یعنی بوستان به مثابه حوزه عمومی، در تحقیقات خارجی می‌توان به مطالعات

گوبستر^۱ (۱۹۹۸)، کورپلا و همکاران^۲ (۲۰۰۲)، کو^۳ (۲۰۰۱) و کارینچین^۴ (۲۰۰۴) و (۲۰۰۶) اشاره کرد.

گوبستر در مطالعه‌ای درباره پارک وارن در شیکاگو به این نتیجه رسیده که این بوستان در زمینه خدمت‌رسانی و فراهم کردن بستری برای فعالیت‌های گروهی و اجتماعی از راه تعامل اعضای گروه‌های قومی محله موفق بوده است. کورپلا و همکاران به تأثیرات فضای سبز بر تجربه‌ی احیاکننده و خودتنظیمی و ترجیحات مکان نزد کودکان فنلاندی پرداخته و به این نتیجه رسیده‌اند که یک سوم از کودکان از مکان‌های ایده‌آل خود برای تحرک و خودتنظیمی استفاده می‌کنند. در ادامه می‌توان به پژوهش کو با موضوع شیوه‌ی مواجهه با فقر و دسترسی به فضای سبز عمومی در محلات فقیر اشاره کرد که بر اساس آن، افرادی که به برخی سبزی‌نگی‌ها دسترسی داشته‌اند، در مدیریت امور زندگی خود نسبت به کسانی که تعاملات زندگی آنها در محیط‌های بسته بوده، مشخصاً قدرت بیشتری داشته‌اند. کارینچین هم در دو مطالعه (۲۰۰۴ و ۲۰۰۶)، برخی از الگوهای زنان را برای فعالیت فیزیکی در پارکی در نیویورک بررسی کرده و دریافته است که فضای فیزیکی ایده‌آل برای زنان نه فقط با تمرین فیزیکی، بلکه با مؤلفه‌های زیباشناسی همراه است و حضور دیگران و شانس ملاقات در پارک، باعث ایجاد احساس حمایت اجتماعی و تأیید در درازمدت می‌گردد (ر. ک: قادری، ۱۳۹۳).

چارچوب نظری

امروزه روند سریع شهرنشینی^۵ و تغییرات چشمگیر در مطالبات اجتماعی و اقتصادی در کنار رویه‌های سنتی مدیریت شهری به‌ویژه در مناطق کلان‌شهر به نامعادلاتی دامن زده است که تقلیل سرمایه اجتماعی، کاهش اعتماد اجتماعی و تهدید رفاه، رضایت‌مندی و امنیت، تنها بخشی از برون‌دادهای آن محسوب می‌شود و این در وضعیتی است که مدیریت‌های مناطق کلان‌شهر برای جبران کمبودهای ناشی از عقب ماندن از فرایند توسعه پایدار و نیز برای مقابله با روندهای پیش‌رو، ملزم به درپیش گرفتن اقدامات توسعه‌ای وسیعی هستند که می‌تواند وضعیت زندگی مردم را به شدت تحت تأثیر قرار دهد (سرور و امینی، ۱۳۹۲: ۲۱). در نتیجه این تأثیرات، رویکردهای مختلف توسعه شهری، از

- 1- Gobster
- 2- Korpela & et al
- 3- Kuo
- 4- Krenichyn
- 5- Urbanization

زوایای گوناگون، راه‌حلهایی را برای کنترل این تأثیرات پیشنهاد می‌دهد. «به موازات رشد افقی شهر به سمت حومه و پیرامون و از بین رفتن اراضی و محیط زیست طبیعی اطراف شهر، برخی فضاها درون شهرها رها شده و از روند توسعه بازمانده‌اند. این فضاهای رها شده که در ادبیات نوشهرگرایی^۱، سطوح میان‌افزا^۲ خوانده می‌شود، از آن حیث دارای اهمیت‌اند که به سبب استقرار درون شهرها از تأسیسات، تجهیزات زیرزمینی و روزمینی و دسترسی مناسب به مراکز خدماتی شهرها و... بهره‌مندند» (رفیعیان و آرام، ۱۳۹۵: ۶۵).

ارزیابی تأثیرات اجتماعی در سه مقطع زمانی (پیش از اجرا، در حین اجرا و پس از اجرا) انجام می‌گیرد. «مطلوب آن است که ارزیابی تأثیرات اجتماعی، قبل از آغاز تغییرات صورت گیرد. کمیته بین‌سازمانی^۳ نیز بر انجام شدن اتا قبل از برنامه‌ریزی و اجرای سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌های توسعه تأکید دارد» (فاضلی، ۱۳۹۱: ۸۱). به عقیدهٔ بارج، «شناخت پروژه پیش از اجرا، به افراد و اجتماعات امکان می‌دهد که برای هزینه‌های حداقلی و منافع حداکثری برنامه‌ریزی کنند» (بارج، ۱۳۹۱: ۴۰).

نظریه‌های دورکیم^۴ درباره انسجام ارگانیک و ارتباطات میان انسان‌ها، راه‌گشای بسیاری از نظریه‌های پس از خود بوده است. انسجام ارگانیک و شیوهٔ نوین ارتباطات به گونه‌ای که دورکیم برای دوران مدرن تصویر کرده بود، پیش‌رفت و شهر نه با تراکم معنوی و ظهور مدل نوین ارتباطات میان انسان‌ها که با شیوه‌ای توسعه یافت که بعدها متفکران مکتب انتقادی را متوجهٔ مدلی از توسعه و تغییرات فرهنگی کرد که توده‌ای شدن و صنعتی شدن فرهنگ، ویژگی بارز آن بود.

دورکیم معتقد بود: «افزایش تقسیم کار، نتیجه این حقیقت است که قطاع‌های اجتماعی، فردیت خود را از دست می‌دهند و دیوارهایی که آنها را از هم جدا می‌کنند، نفوذپذیرتر می‌شود و همدستی و باهمی خاصی مابین عوامل گوناگون پیش می‌آید که شالودهٔ اجتماعی بر اثر آن با آزادی تمام می‌تواند ترکیب تازه‌ای بیابد... از نظر او، شهرها همیشه نتیجهٔ نیازی هستند که افرادی را به تماس‌های هرچه نزدیک‌تر با هم تشویق می‌کند. شهرها، جاهایی هستند که در آنها توده اجتماعی، نیرومندتر از جاهای دیگر با هم ارتباط برقرار می‌کند. پس شهرها در صورتی بر تعداد و وسعتشان افزوده می‌شود که تراکم معنوی بالا رود» (دورکیم، ۱۳۶۹: ۲۷۵).

- 1- New Urbanism
- 2- Endogenous Development
- 3- Interorganizational Committee
- 4- Emile Durkheim

عاقبت چنین توسعه‌ای، چیزواره شدن^۱ فرهنگ و ارتباطات میان انسان‌ها و سلطه ساختارهای حاکم بر انسان‌ها خواهد بود. به تدریج با صنعتی شدن جوامع، توجه نظریه پردازان توسعه به مؤلفه‌های مغفول مانده توسعه همچون ارتباطات میان انسان‌ها، محیط زیست و منابع معطوف شد و روابط انسانی، جایگاه ویژه‌ای در میان نظریه‌های توسعه باز کرد. هابرماس با نظریه کنش ارتباطی، تعریف جدیدی از حوزه عمومی ارائه نمود. حوزه عمومی واقعی مورد نظر وی که تا حدودی آرمانی است، باید تحت تأثیر مشارکت مردم به مرحله‌ای برسد که بتواند پیوسته خود را باز تولید کند.

هر چند رسانه‌های همگانی در دوران سرمایه‌داری به ابزار سلطه بدل شده و مراکز تفریحی و تجاری بزرگ، محیطی برای از خودبیگانگی^۲ عامه فراهم کرده‌اند و به عقیده فریدمن، «نظریه پردازان انتقادی از تأثیر ساکت کننده، سرکوبگر و خرفت کننده این فرهنگ بر مردم هراسانند» (ریتزر^۳، ۱۳۸۸: ۲۰۴)، با وجود این هابرماس هنوز به آینده ارتباطات انسانی امیدوار است: «عناصر ارتباط تحریف نشده را می‌توان در هر نوع عمل ارتباطی معاصر پیدا کرد» (همان: ۲۱۳). طبق نظرهای هابرماس، این ساختارها تماماً منفی نیستند و می‌توانند به بستری برای رشد فرهنگی و ارتباطی انسان‌ها بدل شوند.

تحلیل زیمل از فرهنگ مدرن، نشان دهنده خصیصه ناشناس حیات مدرن است. نقطه شروع زیمل این است که برای اینکه کنش متقابل میان افراد شهری ممکن شود، آنها نیازمند داشتن حداقلی از اطلاعات از یکدیگرند. با وجود این هر کس تلاش می‌کند اطلاعاتی را درباره دیگران به دست آورد و از این رو اغلب اطلاعاتی که دیگران از او دریافت می‌کنند، کنترل شده است (برت، ۱۳۸۸: ۱۴۴). گافمن^۴ و مید^۵ از تأثیرات متقابل انسان‌ها بر تلقی دیگران از خود و کنترل آنها بر اطلاعاتی می‌گویند که انسان از طریق نوع کنش و رفتارهای خود به دیگران می‌دهد. «گافمن، دیدگاه مشابهی را ارائه می‌کند؛ افراد، خودشان را دائماً مورد بازبینی قرار می‌دهند، خودشان را مهار می‌کنند و شیوه‌های رفتاری خاصی را دنبال می‌کنند» (همان). به عقیده او، انسان‌ها در عرصه عمومی، بازیگرانی هستند که با توجه به تلقی و واکنش حضار در نحوه بازی خود تجدیدنظر می‌کنند.

از سوی دیگر، طبق رویکرد جدید توسعه شهری با عنوان توسعه پایدار

- 1- Chosification
- 2- Alienation
- 3- Ritzer
- 4- Goffman
- 5- Mead

شهری، «توسعه شهرها فقط باید درون پهنه‌ها و گستره‌های موجود شهری محقق گردد. بر این اساس نگرش به محلات قدیمی نه تنها به عنوان یادمان فرهنگ و تاریخ گذشته قلمداد می‌گردد، بلکه بهتر از اینها به عنوان یک سرمایه محلی مطرح می‌شود» (حبیبی و مقصودی، ۱۳۸۱: ۱۷۲).

در همین راستا «توسعه میان‌افزا یا توسعه از درون در حقیقت نوعی از توسعه است که برخلاف سایر سیاست‌های توسعه شهری در بستر شهر موجود و با حضور ساکنان و شهروندان و واحدهای همسایگی صورت می‌پذیرد. این نوع از توسعه دارای ابعاد قوی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و زیست‌محیطی است» (رفیعیان و آرام، ۱۳۹۵). به عبارت دیگر، توسعه میان‌افزا یا توسعه درون‌زا، شکلی از توسعه شهری است که روی زمین‌های متروکه و رهاشده و بلااستفاده داخل محدوده بافت موجود شهرها شکل می‌گیرد (فالكونر و فرانک^۱ به نقل از رفیعیان و آرام، ۱۳۹۵: ۸۹) که ویژگی‌های اصلی این نوع از توسعه عبارتند از: «زیست‌پذیر کردن مسکن، مغازه، محل کار و سایر امکانات موجود؛ استفاده مجدد از املاک به گونه‌ای که برای مالکان و دولت‌های محلی مقرون به صرفه باشد؛ حفظ منابع طبیعی اطراف مادرشهرها؛ باززنده‌سازی سایت‌ها و ساختمان‌های تاریخی؛ استفاده از اختلاط کاربری و تنوع اجتماعی در خلق محلات و پیاده‌محور و پیاده‌مقیاس بودن» (آرام، ۱۳۸۸: ۳۷).

این نوع توسعه، محلات و بخش‌هایی را خلق می‌کند که ترکیبی از کاربری‌ها و درآمدها را شامل می‌شود که ضمن در نظر گرفتن پارکینگ، عمده توجه خود را به پیاده اختصاص می‌دهد: «پیاده‌راه‌ها، سبزه‌راه‌ها و سیستم‌های حمل‌ونقل، خانه‌ها را به مدارس، خدمات و پارک‌ها و ادارات متصل می‌کند. بر اساس این طراحی، توسعه میان‌افزای موفق قادر است تا محلات، بخش‌های تجاری و مناطق خرید امن تری را ایجاد کند. یک توسعه میان‌افزای موفق، بافتی از کاربری‌های زمین را ایجاد می‌کند که یکدیگر را حمایت کنند» (رفیعیان و آرام، ۱۳۹۵: ۸۰).

از مزایای توسعه میان‌افزا می‌توان به تجدید حیات اجتماعی محلات درونی شهرها، استقرار افراد در کنار محل‌های کار و خرید، حفاظت از اراضی سبز و جلوگیری از رشد پراکنده شهر، ایجاد فرصت‌های جدید در بخش مسکن، ارتقای سرمایه‌ها و دارایی‌های محلات، صرفه‌جویی در هزینه توسعه زیرساخت‌های جدی، کاهش زمان و هزینه سفرهای درون‌شهری و احیای اقتصادی مراکز داخلی شهرها اشاره کرد (رفیعیان و دیگران، ۱۳۸۹: ۴۹).

پروژه‌های توسعه میان‌افزا در عین داشتن مزایای فراوان به علت

کوچک مقیاس بودن و داشتن ترکیب گسترده‌ای از کاربری‌های مختلط، پیچیده تر و چالش برانگیز ترند. برخی از موانع و چالش‌های پیش روی توسعه میان‌افزا را می‌توان چنین برشمرد: «مشکلات اجتماعی سیستماتیک جامعه، مخالفت جامعه، عدم تمایل دولت محلی، قوانین ساخت و ساز، قوانین منطقه‌بندی، مالکیت زمین، احیای زمین‌های قهوه‌ای^۱، بازدارنده‌ها و مشکلات مالی، افزایش هزینه تولید و پروسه‌های اداری صدور مجوز» (ویلر به نقل از رفعیان و آرام، ۱۳۹۵: ۶۶).

سه عامل مشترک در انتخاب زمین برای احداث یک پروژه میان‌افزا وجود دارد:

۱. «زمین‌های خالی یا کمتر مورد بهره‌برداری قرار گرفته
۲. زمین‌های خالی و بی‌استفاده در میان سطوح ساخته شده شهری
۳. قطعات زمین برخوردار از خدمات و امکانات شهری مانند شبکه‌های آب، فاضلاب، برق و...» (همان)

راه کارهایی برای از میان برداشتن موانع و چالش‌های پیش روی توسعه میان‌افزا در نظریه‌های مربوط به این شکل از توسعه آمده است که از آن جمله می‌توان به «ایجاد انگیزه و جلب نظر توسعه‌گران، از میان برداشتن موانع قانونی و رویه‌های پیچیده اداری، کسب حمایت و پشتیبانی ساکنان محلات، شناسایی مکان‌های مطلوب برای توسعه میان‌افزا و...» (همان) اشاره کرد.

با توجه به نظریه‌های یادشده در حوزه‌های جامعه‌شناسی و شهرسازی، چارچوب مفهومی پژوهش حاضر را می‌توان چنین توضیح داد که محدوده فعلی گاراژ خورشید، سال‌ها رها شده و در حال حاضر فاقد کاربری است و به دلیل کاربری قبلی زمین و تردد ماشین‌ها در آن (نشت روغن، بنزین و...)، احتمال آلوده بودن خاک آن وجود دارد. همچنین گاراژ خورشید در مرکز شهر و در میان کاربری‌های دیگر قرار داشته، به تأسیسات زیربنایی دسترسی دارد. با این توصیفات، پروژه بوستان سادات را با رویکرد توسعه میان‌افزا بررسی خواهیم کرد. بدیهی است با اتخاذ این رویکرد، چند کاربری شدن پروژه و لزوم ایجاد کاربری‌های مختلط بررسی خواهد شد.

کاربری‌های پیشنهادی معاونت خدمات شهری شهرداری منطقه ۱۲ تهران، ساخت بوستان، احداث بازار میوه و تره‌بار و همچنین ساخت فودکورت بوده است. علاوه بر این به دلیل موقعیت تاریخی و یکی از دروازه‌های تاریخی تهران قدیم بودن مکان یادشده، می‌توان کاربری تاریخی و گردشگری پروژه را نیز مدنظر قرار داد.

۱- سطوحی که به هر دلیلی از جریان توسعه بازمانده و بلااستفاده مانده‌اند.

با رویکرد فضاهای شهری به مثابه حوزه عمومی می‌توان گزینه‌های پیش‌رو را بررسی و امکان ایجاد بستری برای ارتباطات آزاد، شکل‌گیری پیوندهای جدید، فرهنگ‌سازی با تکیه بر مؤلفه‌های کنش متقابل را که در فضاهای عمومی شکلی می‌گیرد، با در نظر گرفتن شرایط فرهنگی و اجتماعی منطقه ۱۲ تهران و محله دروازه شمیران بررسی کرد. هدف، بررسی امکان‌سنجی تأثیرات متقابل ساختار و کنشگران در آینده بر یکدیگر و امکان‌سنجی بازتولید یک حوزه عمومی مطلوب با ویژگی‌های توسعه پایدار و ارتقای سرمایه اجتماعی محله دروازه شمیران منطقه ۱۲ شهر تهران بوده است.

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق این پژوهش، توصیفی، پیمایشی و میدانی است. توصیف ذی‌نفعان به وسیله داده‌های پژوهش انجام گرفته و چون اطلاعات به دست آمده از دیدگاه‌ها، باورها، نظرها و رفتارهای ذی‌نفعان و کارشناسان نشأت می‌گیرد، پیمایشی و به دلیل اینکه پیمایش از طریق حضور در محل فعالیت اقتصادی و سکونت ذی‌نفعان انجام گرفته، میدانی است.

اطلاعات این پژوهش با استفاده از دو روش اسنادی و میدانی گردآوری شده است. برای تشکیل پروفایل اطلاعاتی پروژه، ابتدا به بررسی اسناد موجود درباره محله و موقعیت پروژه پرداخته شده و پس از آن با انجام مصاحبه‌های عمیق اطلاعات تدقیق شده است. سپس برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز پروژه از روش پیمایش با ابزار پرسشنامه و مصاحبه‌های نیمه‌ساخت یافته استفاده شده است.

با توجه به جامعه آماری ۳۳۲۹۷ نفری (جمعیت محله دروازه شمیران) و با استفاده از فرمول کوکران با ضریب اطمینان ۹۵٪، حجم نمونه ۳۸۷ به دست می‌آید که بر اساس مطالعات کیفی و اکتشافی اولیه، پرسشنامه‌ای طراحی شده و نمونه‌گیری به صورت تصادفی انجام شده و اطلاعات به دست آمده، با نرم‌افزار SPSS تحلیل شده است. همچنین مسئولان و مدیران مرتبط با طرح در منطقه ۱۲ نیز برای مصاحبه در نظر گرفته شده‌اند که تعداد این افراد با معیار به اشباع نظری رسیدن به تعداد یازده نفر رسیده است.

یافته‌ها

در این بخش، پس از اشاره به زمینه‌های اجتماعی پروژه و شناسایی نیازهای محله دروازه شمیران به نظرهای پاسخگویان درباره احداث پروژه و جانمایی آن و همچنین اولویت برآوردهای پروژه پرداخته شده که در ادامه آمده است.

معرفی پروژه و زمینه‌های اجتماعی آن

محدوده تحت پوشش مورد مطالعه، بخشی از واحدهای همسایگی نیمه جنوبی محله دروازه شمیران در ناحیه ۶ منطقه ۱۲ است. این محدوده، قطعه‌ای با مساحت تقریبی ۲۰۱۲ مترمربع است که از جنوب به محور همایون ناطقی، از شمال به محور سادات و از شرق به محور زرین خامه منتهی شده است.

محله دروازه شمیران به عنوان یکی از محلات تاریخی شهر تهران که از دوره قاجار به جا مانده است، اکنون به عنوان محله ۶ از ناحیه ۶ منطقه ۱۲ شهر تهران در نظام سلسله‌مراتب تقسیمات شهری شهر تهران قرار گرفته است. این محله از شمال به خیابان انقلاب، از شرق به خیابان ۱۷ شهریور، از جنوب به خیابان مجاهدین اسلام و از غرب به خیابان ابن سینا محدود می‌شود.

طبق آمار طرح سنجش عدالت سال ۱۳۹۰ که شهرداری تهران انجام داده است، منطقه ۱۲ تهران با بیشترین درصد افراد مبتلا به اختلال اضطرابی نسبت به کل مناطق شهر تهران و بالاتر از حد متوسط، بیشترین درصد ابتلا به افسردگی و بیشترین درصد اختلال سلامت روان و بیشترین نرخ ناامیدی در کل شهر تهران را دارد و در وضعیت نگران‌کننده‌ای از حیث سلامت روان و سلامت اجتماعی است.

جدول شماره ۱: شاخص‌های سلامت روان و سلامت اجتماعی

منطقه ۱۲	تهران	شاخص	
۵۶,۳۲	۴۰,۵۲	درصد خانوارهای فاقد خودرو	تسهیلات زندگی خانوار
۳۳,۳۸	۲۹,۵	درصد خانوارهای دارای منزل استیجاری	
۳۴,۶۸	۲۲,۰۴	درصد خانوارهای زیر خط فقر	فقر
۱۸,۵۰	۱۷,۱۹	درصد چاقی افراد پانزده‌ساله و بالاتر	عوامل خطر
۲۱,۳۶	۲۳,۹۵	درصد خانوارهای مصرف‌کننده دخانیات	
۲,۹۶	۱,۶۶	درصد خانوارهای دارای فرد معتاد	
۴۶,۵۷*	۳۷,۰۴	درصد افراد مضطرب پانزده‌ساله و بالاتر	سلامت روان
۴۳,۵۴	۲۶,۴۸	درصد جسمی‌سازی در افراد پانزده‌ساله و بالاتر	
۲۹,۷۰	۲۶,۴۸	درصد اختلال کارکرد اجتماعی در افراد پانزده‌ساله و بالاتر	
۴۷,۵۵*	۳۵,۶۳	درصد افراد پانزده‌ساله و بالاتر مبتلا به افسردگی	
۵۱,۷۳*	۴۰,۳۵	درصد افراد پانزده‌ساله و بالاتر دارای اختلال سلامت روان	سلامت اجتماعی
۴۲,۳۹*	۳۲,۶۲	درصد افراد ناامید	

جدول بالا نشان می‌دهد که درصد افراد دارای اضافه وزن در منطقه ۱۲ بالاتر از متوسط کل تهران است که مؤید فعالیت فیزیکی کمتر و نیاز ضروری

به دسترسی به فضاهای ورزشی و تشویق به استفاده از آنها در این منطقه است. از حیث تسهیلات زندگی، درصد خانوارهای فاقد خودرو در سال ۱۳۹۰ بالاتر از متوسط شهر تهران است که این آمار نیز مؤید لزوم دسترسی به امکانات بیشتر درون منطقه است. در پژوهشی که وریج کاظمی و حسن پور در سال ۱۳۹۵ و در منطقه ۱۲ شهرداری تهران با موضوع «گذران اوقات فراغت شهروندان منطقه ۱۲» انجام داده‌اند، تماشای شبکه‌های تلویزیونی در منزل با ۶۱،۲ درصد، رفتن به منزل اقوام و دوستان با ۳۲،۷ درصد و حضور در مسجد با ۲۲،۳ درصد به ترتیب بیشترین فراوانی را در انجام فعالیت‌های فراغتی در یک ماه گذشته در این منطقه داشته است. همچنین به گزارش این پژوهش، بیشترین فراوانی مطابق سرشماری سال ۱۳۹۰، مربوط به گروه سنی جوانان است که لزوم پرداخت بیشتر به برنامه‌های فراغتی را ایجاب می‌کند.

محلّه دروازه شمیران در حال حاضر دارای سه بوستان ورزش، بزرگمهر و طبیعت (زبالی) است که روی هم رفته مساحت آنها ۳۰۰۰ مترمربع است که این مقدار، نشان‌دهنده کمبود شدید محلّه در زمینه فضای سبز است و محلات دروازه شمیران، ایران و قیام طبق گزارش دفتر نوسازی برای رسیدن به استاندارد فضای سبز، نیازمند ۸۳۳۴ مترمربع دیگر هستند (ر.ک: دفتر نوسازی محلات دروازه شمیران، آبشار و ایران، ۱۳۹۳).

شناسایی نیازهای محلّه دروازه شمیران: با نظرسنجی انجام گرفته از ساکنان محلّه دروازه شمیران، نیازهای آنان شناسایی شد که در جدول زیر آمده است.

جدول شماره ۲: کمبودهای محلّه دروازه شمیران از دید پاسخگویان

کمبودهای محلّه دروازه شمیران	اولویت اول		اولویت دوم		اولویت سوم		مجموع
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
فضای سبز	۲۸۶	۷۵،۳	۱۷	۴،۵			۷۹
تره‌بار	۴۲	۱۱،۱	۷۳	۱۹،۲			۳۰
پارکینگ	۱۶	۴،۲	۱۷	۴،۵			۸،۶۸
امکانات رفاهی	۲۳	۶،۱	۶	۱،۶			۷،۶۳
استخر			۴۰	۱۰،۵	۲۴	۶،۳	۱۶،۸۴
بیمارستان			۸	۲،۱			۲،۱
سرویس بهداشتی					۸	۲،۱	۲،۱
آتش‌نشانی					۸	۲،۱	۲،۱
بی‌پاسخ	۱۳	۳،۴	۲۱۹	۵۷،۶	۳۴۰	۸۹،۵	
جمع	۳۸۰	۱۰۰	۳۸۰	۱۰۰	۳۸۰	۱۰۰	

بنابراین اولویت نیازها و کمبودهای محله از دید پاسخگویان به ترتیب عبارت است از: ۱- فضای سبز و بوستان ۲- میدان میوه و تره بار ۳- استخر ۴- پارکینگ ۵- امکانات رفاهی ۶- آتش نشانی، بیمارستان و سرویس بهداشتی. وضعیت استفاده پاسخگویان از امکانات فعلی: در این قسمت، چهار پرسش درباره استفاده از امکانات فعلی از پاسخگویان پرسیده شد که نتایج زیر به دست آمد.

جدول شماره ۳: وضعیت استفاده از امکانات فعلی محله

پرسش	پاسخ	فراوانی	درصد	پرسش	پاسخ	درصد
خرید مایحتاج روزانه	کسبه محله	۱۵۸	۴۱,۶	آیا برای گذران اوقات فراغت به خارج از محله می روید؟	همیشه	۴۶,۸
	بازار میوه و تره بار محله	۳۳	۸,۷		بیشتر اوقات	۱۵,۸
	بازار میوه و تره بار محلات مجاور	۱۵۵	۴۰,۸		به طور متوسط	۴,۵
	سایر	۳۴	۸,۹		گاهی	۱۷,۴
					اصلاً	۱۵,۵
رضایت از محصولات	پاسخ	قیمت	کیفیت	بیشترین فعالیت صرف شده در بوستان	پایده روی	۲۳,۹
	همیشه	۸,۹	۱۲,۹		پیکنیک	۱۱,۱
	بیشتر اوقات	۱۳,۷	۴۰,۵		ورزش با وسایل	۴,۵
	به طور متوسط	۴۲,۴	۳۳,۲		بازی بچه ها	۲۲,۹
	گاهی	۱۳,۲	۲,۱		نشستن و دیدار دوستان	۳۵,۳
	اصلاً	۲۱,۸	۱۱,۳			

مطابق جدول بالا، امکانات محله دروازه شمیران در حوزه فضای سبز، پاسخگوی نیاز ساکنان نیست. رضایت از قیمت و کیفیت محصولات متوسط بوده، نزدیک به نیمی از افراد از بازار میوه و تره بار محلات مجاور خرید می کنند. ساکنان اغلب برای گذران اوقات فراغت خود به خارج از محله می روند و معتقدند که محله، جایی برای گذران اوقات فراغت ندارد. بیشتر استفاده کنندگان از اندک فضای سبز موجود را سالمندان تشکیل می دهند و جوانان تمایلی به استفاده از این فضاهای اندک ندارند و آن را غیر قابل استفاده ارزیابی می کنند. بیشترین مورد استفاده یک بوستان از دید پاسخگویان، نشستن و دیدار دوستان و آشنایان، پایده روی، بازی بچه ها، پیکنیک و در آخر، بازی با لوازم ورزشی درون بوستان است.

نظر پاسخگویان نسبت به احداث پروژه و جانمایی آن: درباره موافقت مردم محله با احداث و جانمایی پروژه و همچنین تناسب جانمایی با کاربری‌های پیشنهادی، چهار پرسش مطرح شد. ۷۷،۹ درصد افراد درباره احداث بوستان کاملاً موافق و نزدیک به ۹ درصد موافق بودند. همچنین بیشترین تطابق برای احداث بوستان در این مکان بوده، کمترین تطابق برای احداث فودکورت تشخیص داده شده است. احداث بازار میوه و تره‌بار به طور متوسط، مناسب ارزیابی شده است.

جدول شماره ۴: نظرهای پاسخگویان درباره جانمایی پروژه

پرسش	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم
با احداث بوستان عمومی در محله خود موافقت می‌کنید؟	۷۷،۹	۸،۹	۶،۳	۲،۴	۴،۵
آیا مکان فعلی گاراژ خورشید را برای احداث بوستان مناسب می‌دانید؟	۶۱،۸	۲۰،۳	۲،۱	۶،۶	۹،۲
آیا مکان فعلی گاراژ خورشید را برای احداث میوه و تره‌بار مناسب می‌دانید؟	۳۴،۵	۱۷،۹	۱۳،۴	۹،۲	۲۵
آیا مکان فعلی گاراژ خورشید را برای احداث فودکورت مناسب می‌دانید؟	۱۵،۳	۸،۹	۱۵،۵	۱۴،۷	۴۵،۵

سه مدل کاربری مختلط در صورت احداث بوستان به همراه ساخت بوستان تنها به پاسخگویان پیشنهاد شد تا مدلی را که بیشترین موافقت را با آن داشتند، انتخاب نمایند. بیشترین موافقت مربوط به مدل بوستان با ۹۳ درصد و مدل بوستان - بازار میوه و تره‌بار با ۵۳،۴ درصد بود.

جدول شماره ۵: نظر پاسخگویان درباره مدل‌های پیشنهادی کاربری‌ها

درصد	فراوانی	
۹۳	۳۵۳	بوستان
۵۳،۴	۲۰۳	بوستان - بازار میوه و تره‌بار
۲۸،۴	۱۰۸	بوستان - فودکورت - بازار میوه و تره‌بار
۱۵،۸	۶۰	بوستان - فودکورت
۲،۴	۹	بی‌پاسخ
۱۰۰	۳۸۰	جمع

در مصاحبه با ساکنان و کسبه اطراف پروژه مشخص شد که برخی از کسبه و نه ساکنان، به شدت روی بافت سنتی و مذهبی محله تأکید می‌کنند و علاقه‌ای به افزایش گستره استفاده از امکانات محله ندارند. همچنین بانوان

تمایلی به استفاده از وسایل ورزشی موجود و ورزش در ملا عام ندارند. کهربایی - مدیر اجتماعی ناحیه ۶ - عنوان می‌کند که «حتی برای وسایل بدن‌سازی یکی از پارک‌ها، امکان پرده‌کشی را فراهم کردیم، ولی به دلیل بافت سنتی با آن مخالفت شد. با وجود این اگر تمهیدی برای محافظت اندیشیده شود، خیلی خوب است».

همچنین از پاسخگویان، دو سؤال پرسیده شد: ۱- اگر بوستان به واسطه نمادهای تاریخی و فرهنگی، دامنه استفاده‌ای بیش از ساکنان را در برگیرد، با این موضوع موافقت؟ ۲- آیا در صورت احداث بوستانی با امکانات رفاهی بیشتر، ساعات بیشتری از اوقات فراغت خود را در محله خواهند گذراند؟ بیش از ۷۰ درصد از پاسخ‌دهندگان با پرسش اول موافقت و عنوان می‌کنند همان‌طور که آنها برای گذران اوقات فراغت به مناطق دیگر می‌روند، مردم محلات دیگر نیز حق دارند به این دلیل به محله آنها رفت‌وآمد کنند. همچنین نزدیک به ۹۰ درصد پاسخگویان، در صورت ایجاد امکانات بیشتر در محله، عمده اوقات فراغت خود را در محله خواهند گذراند.

وظیفه گروه اما این است که در میان خواست مردم محلی و مدیران شهری، علاوه بر نیازسنجی به امکان‌سنجی پروژه بپردازند و امکان یا عدم امکان پروژه‌ها را بررسی نماید. همان‌گونه که در قسمت نیازسنجی اشاره شد، خواست مردم محلی به ترتیب اولویت، ساخت بوستان، میدان میوه و تره‌بار و در نهایت فودکورت است. درباره ساخت بازار میوه و تره‌بار باید گفت که به دلایل آلودگی‌های زیست‌محیطی، ایجاد ترافیک در خیابان سادات و ناطقی با توجه به وجود گره ترافیکی در انتهای خیابان سادات و ناطقی، وجود بازار روز میوه و تره‌بار در خیابان طرفه در محله مجاور (به فاصله پانصد متر از محل پروژه)، وجود فروشگاه‌اتکا در نزدیکی محله، وجود بازار میوه و تره‌بار شهرستانی در نزدیکی محله، وجود وانت‌ها و مغازه‌های فروش میوه در خیابان شکوفه در نزدیکی پروژه، وجود بورس مرغ در محدوده پروژه، وجود بورس آبلیمو در محدوده پروژه، نبود فضای کافی و غلبه ماهیت میدان تره‌بار بر ماهیت بوستان در صورت ساخت، به دلیل فضای ناکافی و از بین رفتن کارکرد بوستان در درازمدت، احداث این پروژه امکان‌پذیر نیست. ساخت فودکورت نیز به دلیل تغییر سبک غذایی ساکنان محله به فست‌فود، وجود چهار مدرسه در اطراف پروژه و تأثیر منفی فودکورت در سبک غذایی و زندگی دانش‌آموزان و همچنین نبود فضای کافی، نباید در دستور کار مدیریت شهری قرار گیرد. بنابراین به تبع ممکن نبودن ساخت بازار میوه و تره‌بار و همچنین فودکورت، ساخت پروژه ترکیبی مانند بوستان - تره‌بار یا بوستان - فودکورت نیز منتفی می‌گردد.

اولویت برآوردها و تعیین ویژگی‌های آنها: برای تعیین اولویت مهم‌ترین تأثیرات شناسایی شده، فهرست تأثیرات در اختیار کارشناسان قرار داده شد تا بتوان به طبقه‌بندی دقیق‌تری با استفاده از این نظرها دست یافت که در ادامه آمده است. نمره‌های ارائه‌شده در طیفی از ۱ تا ۵ قابل تفسیر است که ۱ به معنای کم‌ترین میزان اهمیت و ۵ به معنای اهمیت خیلی زیاد است.

جدول شماره ۶: اولویت‌بندی پیامدهای برآورد شده

ماهیت	تأثیرات	گستره اثر	زمان	تأثیرات	احتمال وقوع (نظر کارشناسان)
فرهنگی و اجتماعی	رونق محله	محله‌ای	پس از اجرا	رونق محله	۲,۶
	ایجاد اشتغال	منطقه‌ای	پس از اجرا	ایجاد اشتغال	۱,۴
	جذب جوانان به محله و برنامه‌های مفید	محله‌ای	پس از اجرا	جذب جوانان به محله و برنامه‌های مفید	۳,۷
	کاهش مهاجرت‌ها از محله	محله‌ای	پس از اجرا	کاهش مهاجرت‌ها از محله	۲,۷
	ایجاد تعارضات اجتماعی	ناحیه‌ای	پس از اجرا	ایجاد تعارضات اجتماعی	۱,۲
	وجود یک مکان گردشگری برای خانواده‌ها	ناحیه‌ای	پس از اجرا	وجود یک مکان گردشگری برای خانواده‌ها	۳,۷
	افزایش زیبایی بصری محله	محله‌ای	پس از اجرا	افزایش زیبایی بصری محله	۴
	کاهش زیبایی بصری محله	محله‌ای	پس از اجرا و در حین آن	کاهش زیبایی بصری محله	۴
	وجود فضای بازی مناسب برای بچه‌ها	محله‌ای	پس از اجرا	وجود فضای بازی مناسب برای بچه‌ها	۴,۴
	استفاده‌های نادرست از بوستان	محله‌ای	پس از اجرا	استفاده‌های نادرست از بوستان	۱,۵
	وجود مکانی برای گذران اوقات فراغت	محله‌ای	پس از اجرا	وجود مکانی برای گذران اوقات فراغت	۴
	رونق عرصه عمومی در محله	محله‌ای	پس از اجرا	رونق عرصه عمومی در محله	۳,۸
	افزایش مشارکت اجتماعی	محله‌ای	پس از اجرا	افزایش مشارکت اجتماعی	۳,۲
	ایجاد پیوندهای اجتماعی جدید	محله‌ای	پس از اجرا	ایجاد پیوندهای اجتماعی جدید	۲,۸
	بالا بردن احساس تعلق محله‌ای	محله‌ای	پس از اجرا	بالا بردن احساس تعلق محله‌ای	۲
	زنده کردن نمادهای هویتی تهران قدیم	فرامنطقه‌ای	پس از اجرا	زنده کردن نمادهای هویتی تهران قدیم	۲,۵
	تجلی هنر ایرانی در ساخت بنا و باغ‌های عمودی	فرامنطقه‌ای	پس از اجرا	تجلی هنر ایرانی در ساخت بنا و باغ‌های عمودی	۳,۵
	افزایش امنیت محله	محله‌ای	پس از اجرا	افزایش امنیت محله	۳,۶
	ورود خرده‌فرهنگ‌های جدید به محله	ناحیه‌ای	پس از اجرا	ورود خرده‌فرهنگ‌های جدید به محله	۱,۵
	مکانی برای قرارهای خارج از عرف دانش‌آموزان	ناحیه‌ای	پس از اجرا	مکانی برای قرارهای خارج از عرف دانش‌آموزان	۰,۵

ماهیت	تأثیرات	گستره اثر	زمان	تأثیرات	احتمال وقوع (نظر کارشناسان)
محیط زیست و به زیستی فردی	کاهش سفرهای درون شهری	ناحیه‌ای	پس از اجرا	۴	مثبت
	افزایش سرانه فضای سبز	ناحیه‌ای	پس از اجرا	۴	مثبت
	مشکل ترافیک و پارکینگ	محلله‌ای	پس از اجرا و در حین آن	۴	منفی
	ایجاد مشکل در تردد والدین دانش آموزان	محلله‌ای	پس از اجرا و در حین آن	۳	منفی
	افزایش سلامتی شهروندان	محلله‌ای	پس از اجرا	۲,۹	مثبت
اقتصادی	کاهش قیمت املاک در فاصله نزدیک مکان پروژه	محلله‌ای	پس از اجرا	۳,۸	مثبت
	افزایش قیمت املاک در فاصله دورتر از مکان پروژه	محلله‌ای	پس از اجرا	۳,۸	مثبت

نتیجه گیری

مدیریت شهری منطقه ۱۲ شهرداری تهران برای فضای ۲۰۱۲ مترمربعی در محله دروازه شمیران، ساخت بوستان، میدان میوه و تره بار و فودکورت را به عنوان سه گزینه پیشنهادی مدنظر دارد. این مقاله کوشیده است تا ضمن نیازسنجی از ساکنان محله، امکان‌سنجی ساخت هر یک از پروژه‌ها را از حیث پیامدهای اجتماعی و فرهنگی بررسی کند. برای نیل به این مقصود با توجه به جمعیت ۳۳۲۹۷ نفری محله و استفاده از فرمول کوکران، پیمایشی در میان ۳۸۷ نفر انجام گرفت و با ۱۱ نفر از مدیران محلی و منطقه‌ای مصاحبه به عمل آمد.

در نیازسنجی به عمل آمده، مشخص شد که سه گزینه پیشنهادی احداث بوستان، میدان میوه و تره بار و فودکورت به ترتیب بیشترین نیاز محله است، اما با توجه به فضای کم، امکان ساخت بیش از یک گزینه وجود ندارد. پس از نیازسنجی و امکان‌سنجی سه پروژه یادشده، این نتیجه به دست آمد که با توجه به اهمیت حوزه عمومی و نیاز مبرم محله دروازه شمیران به آن، ساخت بوستان در مکان مدنظر باید نسبت به دو گزینه دیگر یعنی میدان میوه و تره بار و فودکورت در اولویت قرار گیرد.

محله دروازه شمیران از حیث کمبود فضای سبز، نیاز مبرمی به ساخت بوستان دارد. اما نکته مهم تر، توجه به لزوم حوزه عمومی است، زیرا توسعه پایدار، رابطه تنگاتنگی با سرمایه اجتماعی دارد؛ سرمایه‌ای که در آن، ارتباط میان انسان‌ها، جایگاه مهمی پیدا می‌کند. این ارتباطات اغلب در صورت وجود مکان‌هایی در شهر صورت می‌گیرد که یکی از این مکان‌های شهری، بوستان است. به عبارت دیگر، بوستان می‌تواند به مثابه حوزه عمومی در نظر

گرفته شود. در نتیجه ایجاد حوزه عمومی در راستای گذران اوقات فراغت، افزایش روحیه نشاط و شادی، افزایش ارتباطات انسانی منجر به افزایش مشارکت و سرمایه اجتماعی و در نهایت موجب توسعه پایدار شهری خواهد شد. بنابراین ساخت بوستان سادات رانه تنها از این جهت که فقط پاسخی به نیاز کمبود فضای سبز در محله دروازه شمیران است، بلکه باید از حیث نیاز محله به حوزه عمومی مورد توجه قرار داد.

در تحقیق حاضر این نتیجه به دست آمد که با وجود خدمات شهری مانند میدبن میوه و تره بار در محلات مجاور و دسترسی نسبتاً آسان ساکنان محله دروازه شمیران، نیاز چندانی به ساخت پروژه میدان میوه و تره بار نیست. بنابراین به نظر می رسد که معیار «محله محوری» در باب ارائه خدمات شهری باید مورد تجدیدنظر قرار گیرد و به معیار «فاصله» و «جمعیت» تغییر داده شود. در پایان، پیشنهادهای اجرایی زیر، جهت تعدیل پیامدهای منفی و تقویت پیامدهای مثبت احداث بوستان سادات برای تبدیل به حوزه عمومی ارائه می گردد:

- زیباسازی محیط بیرونی بوستان: زیباسازی محیط بیرونی و نمای پروژه، کمک شایانی به زیباسازی محیط محله، ترغیب ساکنان به استفاده از بوستان و... خواهد کرد. با توجه به استفاده از الگوی توسعه درون زا و نسبی بودن مؤلفه های زیباسازی در هر مکان، لزوم استفاده از الگوهای بومی، معماری ایرانی - اسلامی و... احساس می شود که به عنوان نمونه دربارۀ پروژه حاضر می توان از طراحی باغ های عمودی و دیواری با گیاهان سازگار با محیط و همچنین از طراحی نمای بیرونی، سردر و ورودی پارک با توجه به مؤلفه های هویتی محله مانند مدل ورودی دروازه شهر استفاده کرد.

- واسپاری امور بوستان به جوانان و جذب مشارکت های مردمی برای اداره بوستان: هر محیط عمومی برای تبدیل به یک فضا و عرصه عمومی در محله، ناگزیر به سهیم کردن مردم محلی و ساکنان آن محله در امور محیط یادشده خواهد بود. جذب مشارکت های مردمی در امور محلی، نیازمند پیش شرط هایی برای تحقق است که از جمله مهم ترین آنها می توان به اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی اشاره کرد. با این حال برخی راه کارها مانند توجه ویژه به خواسته ها و نیازهای اجتماع محلی، جلب مشارکت سالمندان، بانوان، جوانان و نوجوانان برای راه اندازی برخی امور فرهنگی و گروه سازی و انجمن سازی، استفاده از تسهیلات محلی در صورت لزوم و تعامل با سرای محله، مساجد و سمن های فعال برای ارتباط بیشتر با جامعه محلی می توانند به تحقق مشارکت و مؤلفه های آن در یک اجتماع محلی کمک کنند.

- در نظر گرفتن مکانی مناسب و امن برای بازی کودکان: با توجه به نتایج نیازسنجی ها، وجود فضای بازی برای کودکان از جمله عوامل مؤثر در انتخاب یک بوستان برای گذران اوقات فراغت خانواده ها بوده، در نظر گرفتن مکان مناسب برای بازی بچه ها از ضروریات احداث این بوستان است. در نظر

گرفتن یک مکان هر چند کوچک و استفاده از وسایل بازی متداول مانند تاب، سرسره و... طراحی سرگرمی‌های فکری به همراه طراحی بازی‌های حرکتی و ایمن برای این منظور می‌تواند استقبال مخاطبان را تا حد چشمگیری افزایش دهد.

- **برگزاری برخی برنامه‌های سرای محله در بوستان:** برگزاری برخی برنامه‌های سرای محله در بوستان همچون برگزاری برنامه‌های خانه سلامت مانند صبحانه سالم، جشنواره‌های غذای سالم و... برگزاری دوره‌های خانه پیشکسوتان و برگزاری برخی جشن‌ها و اعیاد می‌تواند علاوه بر جلب مشارکت اجتماعی و ترغیب سایرین به استفاده از بوستان در خانوادگی کردن محیط بوستان و افزایش امنیت آن و متعاقباً محله، نقش بسزایی داشته باشد.

- **احداث موزه تاریخی تهران قدیم:** در چند سال گذشته، شهرداری تهران اقدامات مطالعاتی و اجرایی فراوانی را جهت حفظ بافت تهران قدیم در قالب ایجاد دبیرخانه طرح ارتقای منطقه ۱۲، اجرای پروژه نگین، تأسیس دفتر بافت تاریخی و... انجام داده است. اما با گذر در محلات منطقه ۱۲ به نظر نمی‌رسد که فرد عابر، وارد منطقه تاریخی خاصی می‌گردد و اساساً این احساس تاریخی و هویتی منتقل نمی‌گردد. یکی از دلایل این امر، نبود موزه‌ای درباره منطقه ۱۲ است. به عبارت دیگر یکی از علل موفق نبودن شهرداری در اقدامات انجام‌شده برای معرفی منطقه ۱۲ به عنوان منطقه تاریخی و هویتی و تهران قدیم می‌تواند این مسئله باشد که مخاطبان از تاریخچه منطقه قبل از ورود به آن شناختی ندارند. اگر این منطقه شامل یادگارهای تاریخی فراوان در زمینه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و هنری در دوره معاصر است، چرا موزه یا مکان خاص در این رابطه در منطقه وجود ندارد؟ نکته دیگر اینکه محله دروازه شمیران چه از سمت میدان شهدا و چه از سمت خیابان انقلاب، ورودی منطقه ۱۲ است؛ بنابراین با احداث موزه تاریخی تهران قدیم در محل پروژه، تهران گردی یا منطقه گردی منطقه ۱۲ می‌تواند از محله دروازه شمیران انجام پذیرد.

- **احیای آسیاب والی:** در دویست متری پروژه مدنظر در خیابان سادات، یک ساختمان قدیمی متروکه که ثبت میراث فرهنگی به نام آسیاب والی وجود دارد که محل آسیاب آرد منطقه در تهران قدیم بوده است و اهمیت آن در این است که این آسیاب، تنها آسیاب موجود باقی مانده در تهران امروز است. اگر موزه تاریخی در بوستان احداث گردد و منطقه گردی از محله دروازه شمیران آغاز گردد، آسیاب والی نیز به واسطه دیدار گردشگران احیا می‌شود و مورد بازدید قرار می‌گیرد و از ورطه فراموشی و فرسودگی بنا و از بین رفتن آن جلوگیری می‌گردد. بنابراین پیشنهاد می‌شود که شهرداری منطقه، ساختمان آسیاب والی را از مالک آن خریداری کرده، به احیای آن همت گمارد.

منابع

۱. آرام، مرضیه (۱۳۸۸). سنجش ظرفیت توسعه‌ای فضاهای بلااستفاده مرکز شهرها. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس. دانشکده هنر.
۲. آقا بابا، علی (۱۳۸۹). ارزیابی آثار اجتماعی فرهنگی پروژه احداث بوستان انرژی. معاونت اجتماعی فرهنگی منطقه ۱۸ شهرداری تهران.
۳. بارج، رابل (۱۳۹۱). ارزیابی تأثیر اجتماعی. ترجمه محمدعلی زکریایی. تهران: جامعه و فرهنگ.
۴. برت، پاتریک (۱۳۸۸). نظریه‌های جامعه‌شناسی. ترجمه محمد خانی. تهران: رخ داد نو.
۵. برغمندی، هادی (۱۳۹۰). ارزیابی آثار اجتماعی فرهنگی احداث بوستان ایرانیان. معاونت اجتماعی فرهنگی شهرداری منطقه ۱۹ تهران.
۶. پورجعفر، علی و محمدرضا پورجعفر (۱۳۹۳). «فضاهای شهری نیمه‌عمومی سرپوشیده سنتی ایرانی اسلامی در مقایسه با پاساژهای فرانسوی (نمونه‌های موردی: تیمچه‌های امین‌الدوله و بزرگ قم و پاساژهای پانوقاوا و جوققا)». معماری و شهرسازی آرمان شهر. شماره ۱۳، صص ۱۶۹-۱۸۲.
۷. تیلور، نیکلاس و دیگران (۱۳۹۲). ارزیابی اجتماعی؛ نظریه، فرایند و فنون. ترجمه افشین خاکباز. تهران: جامعه و فرهنگ.
۸. جلالی‌پور، حمیدرضا و جمال محمدی (۱۳۹۲). نظریه‌های متأخر جامعه‌شناسی. تهران: نی.
۹. حبیب‌پور گتابی، کرم (۱۳۹۰). ارزیابی تأثیرات اجتماعی احداث بوستان بازی. معاونت اجتماعی و فرهنگی شهرداری منطقه ۲۰ تهران.
۱۰. حبیبی، محسن و ملیحه مقصودی (۱۳۸۱). مرمت شهری: تعاریف، نظریه‌ها، تجارب، منشورها و قطعنامه‌های جهانی، روش‌ها و اقدامات شهری. تهران: موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران.
۱۱. دفتر نوسازی محلات دروازه شمیران، آبشار و ایران (۱۳۹۳). سند توسعه محلی. زیر نظر سازمان نوسازی شهر تهران.
۱۲. دورکیم، امیل (۱۳۶۹). تقسیم کار اجتماعی. ترجمه باقر پرهام. تهران: علمی.
۱۳. رفیعیان، مجتبی و دیگران (۱۳۸۹). «سنجش ظرفیت توسعه فضاهای بلااستفاده مرکز شهر قزوین با تأکید بر رویکرد توسعه میان‌افز». فصلنامه معماری و شهرسازی. شماره ۵، صص ۴۵-۶۱.
۱۴. رفیعیان، مجتبی و دیگران (۱۳۹۱). «بررسی تطبیقی رویکردهای سنجش کیفیت در طراحی فضاهای عمومی شهری». نشریه علمی - پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران. شماره ۴، صص ۳۵-۴۳.
۱۵. رفیعیان، مجتبی و مرضیه آرام (۱۳۹۵). «تبیین اصول توسعه میان‌افزا در بافت فرسوده و ارائه راه‌کار برای بافت فرسوده (نمونه موردی: محله شادآباد تهران)». تهران: مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران.
۱۶. ریتزر، جورج (۱۳۸۸). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: علمی.
۱۷. زاهدی، شمس‌السادات و غلامعلی نجفی (۱۳۸۵). «بسط مفهومی توسعه پایدار». فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های مدیریت در ایران. شماره ۴۹، صص ۴۳-۷۶.

منابع

۱۸. سرور، رحیم و مهدی امینی (۱۳۹۲). راهنمای تحلیل اجتماعی از شهر. تهران: تیسرا.
۱۹. سلطانی، علی و احمدعلی نامداریان (۱۳۹۰). «تحلیل نقش فضاهای شهری در دستیابی به توسعه پایدار شهرها، تبیین پارادایم ارتباط». فصلنامه علمی - پژوهشی باغ نظر. سال هشتم، شماره هجدهم، مرکز پژوهشی هنر معماری و شهرسازی نظر، صص ۳-۱۲.
۲۰. صالحی فرد، محمد و دانا علیزاده (۱۳۸۷). «تحلیلی بر ابعاد اجتماعی و روان شناختی فضاهای سبز در شهرها (با رویکرد مدیریت شهری)». فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت شهری. دوره ۶، شماره ۲۱، صص ۱۹-۳۳.
۲۱. عقیلی، فریده (۱۳۸۹). ارزیابی اجتماعی، فرهنگی احداث پارک ترافیک قانون. اداره مطالعات معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۸ شهرداری تهران.
۲۲. غلامرضا کاشی، شیما و مهدیه امیدی حسین آبادی (۱۳۹۵). بررسی نقش فضاهای عمومی در افزایش حس تعلق به محله (مطالعه موردی: محله قبا و گلستان). اداره مطالعات معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۳ شهرداری تهران.
۲۳. فاضلی، محمد (۱۳۹۱). ارزیابی تأثیرات اجتماعی. تهران: جامعه‌شناسان.
۲۴. قادری، صلاح‌الدین (۱۳۹۳). بینش و روش جامعه‌شناختی در ارزیابی اجتماعی بوستان‌های شهری. تهران: علوم اجتماعی.
۲۵. ----- (۱۳۸۲). ارزیابی تأثیرات اجتماعی احداث بوستان نهج البلاغه. معاونت اجتماعی فرهنگی شهرداری تهران.
۲۶. موسسه فرهنگی هنری کانون رشد مدرسه فردا (۱۳۹۱). ارزیابی تأثیرات اجتماعی و فرهنگی احداث بوستان‌های محلی (قائم مقام، فرزین، کودک و زابلی). اداره مطالعات معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۲.
۲۷. موسسه مدیران فرهنگ و هنر (۱۳۸۹). ارزیابی تأثیرات اجتماعی احداث بوستان بازیافت. معاونت اجتماعی فرهنگی شهرداری منطقه ۱۶ تهران.
۲۸. وریج کاظمی، عباس و زینب حسن پور (۱۳۹۵). فضاهای عمومی شهر و اوقات فراغت شهروندان منطقه ۱۲ تهران. اداره مطالعات معاونت اجتماعی و فرهنگی منطقه ۱۲.